

Búcsú Mezei Györgytől

Mezei Gyuri alakja elválaszthatatlan a szegénységtől, a szegényektől. Pedig a 70-es években, amikor pályáját kezdte, a hivatalos álláspont szerint Magyarországon már és még nem voltak szegények, ennél fogva komolyan vehető szociálpolitika és szociális gondoskodás sem létezett. Ugyanilyen okból nem képeztek sem szociálpolitikusokat, sem szociális munkásokat. Gyuri népművelés - történelem szakra járt, népművelőnek készült. Ilyen minőségben lett 1977-ben a pesterzsébeti Vasas Művelődési Központ, a legendás Csili, a magyar munkásmozgalom egykori fellegvárának munkatársa. Gyuri egy ambiciózus erzsébeti cigány fiatalember, Farkas Pál hathatós közreműködésével tüstént cigány klubot szervezett, ahol felnőttek és gyerekek egyaránt találhattak kedvükre való programot. A klub sokféle, szerteágazó tevékenységnek adott keretet, többek között a fotózásnak is. Még tavaly, a Szuhay Péter rendezte Millenáris Parkbeli, nagyszabású fotókiállítás kapcsán, is fájdalmas problémaként fogalmazódott meg, hogy a magyarországi cigányság képi ábrázolása mennyire egyoldalú, hogy az egyes képekből összeálló tablót a szélsőséges nyomor, a lepusztultság, a tárgyi és emberi sivárság témái uralják, hogy ezeknek a képeknek az elsőprő többségét nem cigányok készítették, s alig-alig lelhetők fel olyan ábrázolások, amelyekből megtudhatnánk, hogy miként látják a cigányok önmagukat. Nos Mezei Gyuri az erzsébeti cigány klubban már a 70-es években arra törekedett, hogy ez az önábrázolás, önmegjelenítés megvalósulhasson.

A klubban szociális gondozás, szociális ügyintézés is folyt. Mint említettük, Mezei Gyuri 1977-ben került Erzsébetre. Ugyanebben az évben kényszerült külföldi emigrációba a szociológus Kemény István,

akinek a nevéhez az 1969-es szegény- és az 1971-es első országos reprezentatív cigánykutatás fűződött. Kemény vesszőfutása 1970-ben kezdődött, amikor szűk szakmai közönségnek előadást tartott a Tudományos Akadémián. Az egyébként rendkívül visszafogott, tárgyyszerű előadásban megsértett egy tabut: a hivatalos ideológia ellenében kimondta, hogy Magyarországon vannak szegények. A dologból botrány lett, a pártközpont haragra gerjedt. Előbb állásától, majd a további kutatási lehetőségektől is megfosztották, szakmailag és egzisztenciálisan ellehetetlenítették. Ennek a folyamatnak lett a végállomása, amikor 1977-ben az ország elhagyására kényszerült.

De a kutatásait megalapozó szellemiséget nem sikerült száműzni, mert tanítványai folytatták, amit ő elkezdett. Mindenekelőtt Solt Ottília, aki 1974-ben a Fővárosi Pedagógiai Intézet égisze alatt egy kísérleti programot indított el. A program célja az volt, hogy néhány olyan budapesti iskolában, ahová sok cigány gyerek jár, s ahol legalább egy részüket elkülönítve tanítják, kísérletet tegyen a status quo megváltoztatására. E program keretében került Pesterzsébetre Csongor Anna, akinek az ottani Nevelési Tanácsadó munkatársaként az érintett családok gondozása, a gyerekek iskolai pályafutásának az egyengetése volt a feladata. Csongor elsősorban azokra a hányatott sorsú Szikszórol elszármazott cigány családokra koncentrált, amelyeknek hosszú évek keserves küzdelmei árán sikerült megkapaszkodniuk Pesterzsébeten, de gyökértelenül és elképesztő kítaszítottságban, nyomorúságban tengődtek. Szükségszerű volt, hogy Csongor és Mezei hamarosan kapcsolatba kerüljenek egymással és összehangolják munkájukat. Többek között ennek az együttműködésnek köszönhetően szervezte meg Mezei Gyuri azokat a nyári táborokat – ez akkor megint csak jelentős újdonságnak

számított – , ahova a legnehezebb sorsú erzsébeti cigány gyerekeket vitte el. Mint ahogy szükségszerű volt az is, hogy amikor Solt Ottília kezdeményezése nyomán 1979 végén megalakult a Szeta, Csongor és Mezei az erzsébeti szegények szószólójaként az elsők között vállaljon aktív szerepet a pusztai létével is kihívást jelentő szervezet működtetésében.

Gyuri 1981 decemberében a paneles erzsébeti lakótelep kellős közepén létesített, magas vaskerítéssel körülvett, bitumenes focipályán karácsonyi ünnepséget rendezett a legszegényebb erzsébeti cigány gyerekeknek. Lelkes segítő csapat gondoskodott arról, hogy a pályát körülhatároló kerítésre hatalmas luftballon fűrtök, az egyik sarokba feldíszített karácsonyfa, s mellé névre szóló ajándékcsomagok kerüljenek. Épphogy megérkezett a rá váró látványtól kissé elfogódott gyereksereg, Bucz Hunor amatőr színjátész rendező hegedűkíséretével épphogy felcsendült a Mennyből az angyal, amikor a kerítés túloldalán népes rendőrcsapat sorakozott fel. Vezetőjük nem sokat teketóriázott, behatolt a pályára, közölte, hogy ad tíz percet, azalatt zavarják le az ünnepséget, és minél gyorsabban, a feltűnést kerülve tűnjenek el.

Talán ez volt az első azoknak a demonstratív akcióknak a sorában, amelyekkel Mezei Gyuri későbbi pályája során oly gyakran provokálta a konszolidált többséget, csak hogy az orruk alá dörgölhesse: vegyék már észre, élnek ebben az országban, és nem is kevesen, olyanok, akiknek esélyük sincs a konszolidált létezésre, akik nélkülöznek, akik számkivetettek, s akiket ráadásul naponta megfosztanak az emberi méltóságuktól. Többek között így próbálta kikényszeríteni a szolidaritást. Ebben az értelemben az erzsébeti karácsony folytatását jelentették a híres

újpesti Szegénységellenes Hétvégék, vásárok, a hajléktalanok elemi jogait védő pályaudvari demonstrációk, a Léthatáron című „létminimum” kiállítás a Várban és sok más nagyon elszánt, ugyanakkor alaposan végiggondolt akció.

Mindjárt az első alkalommal megtapasztalhatta, hogy mit szól ehhez a hatalom. A segítő csapat több tagja ellen indult pénzbírság kiszabásával, útlevél megvonásával végződő rendőrségi eljárás, Gyurinak pedig menthetetlenül távoznia kellett munkahelyéről, a Csiliből.

Rövid és érdektelen köjáros kitérő után az első hazai cséeská, a TECSAKÖ munkatársa lett, majd a 80-as évek második felében lehetőséget kapott arra, hogy létrehozza a később legendás hírnévre szert tett Újpesti Családsegítő Központot, s ott önállóan valósítsa meg a szakmáról alkotott elképzeléseit. Példátlanul termékeny időszak következett. Kiapadhatatlan fantáziával ontotta magából az újabb és újabb elgondolásokat, terveket, amelyeket aztán elképesztő szívóssággal, irtózatossággal energiákat mozgósítva, sem magát, sem munkatársait nem kímélve rendre meg is valósított. Ezúttal a körülmények is a kezére játszottak: a régi rend gyors leépülése, majd a rendszerváltás társadalmi hevülete kedvező hátszelet biztosított elképzelései megvalósításához.

A magának és környezetének diktált gyilkos tempó közepette sem tévesztette azonban egy pillanatra sem szem elől, hogy a terveknek intellektuálisan megalapozott, átgondolt koncepcióra kell épülniük, s ennek kidolgozásához a befolyásolni kívánt valóság alapos megismerésére, sokoldalú tényfeltárássra van szükség. Amikor Újpestre került, természetesen tudta, hogy ott működött a két háború között a

Hilscher Rezső-féle szociális intézet. Úgy gondolta, erre a hagyományra építeni lehet és kell. Szorgosan összegyűjtötte az intézet és Hilscher munkásságának levéltárakban elfekvő, feledésbe merült dokumentumait, és megkeresett minden élő szereplőt, aki annak idején részese volt az ott folyó munkának. Az így összegyűlt anyag fontos új adalékokkal szolgált a magyarországi szegénység történetéhez is. Az alternatív létminimum számításához kapcsolódóan munkatársaival feldolgozta a magyarországi létminimum számítások történetét. Később Solt Ottília bevonásával addig példa nélkül álló interjúkutatást kezdeményezett a hajléktalanok körében. A több mint száz interjút hajléktalan ellátásban dolgozó szociális munkások készítették. Kutatás közben egy különböző szakemberekből álló team közreműködésével és az interjúkészítők részvételével heti rendszerességgel elemezték a már elkészült interjúkban megjelenő életutak politika-, társadalom- és családtörténeti, szociológiai, szociálpszichológiai és pszichológiai összefüggéseit. Amikor elterjedt az a hiedelem, hogy a Budapesten városszerte látható koldusok koldusmaffiáknak dolgoznak, haladéktalanul kolduskutatásba fogott, hogy aztán a kutatás eredményeire támaszkodva nyugodt szívvel írhatta le: „Nem találkoztunk a bérkoldultatás vagy koldusmaffia hazai legendáriumokban megjelenő intézményeivel. Erre utaló jeleket Romániából importált csonkolt lábú és gyerek koldusok esetében találunk, de a hazai hajléktalanok körében nem.” Ő kezdeményezte az első un. február 3-i hajléktalan számlálást is, amelyet azóta rendszeresen megismételnek. Ezeknek a kutatásoknak köszönhetően nála többet senki sem tudott a hajléktalanok világáról, amit többek között a „Vendégségben a polgári világban” című kitűnő tanulmánya is bizonyít.

Mivel jól ismerte a szegénység, az elesettség, a szociális kiszolgáltatottság világát, és árnyalt képe volt ezek sokszor nagyon különböző változatairól, képes volt adekvát megoldásokat találni a különböző típusú problémák kezelésére, és képes volt folyamatosan megújítani a szociális munka eszköztárát. Amikor az újpesti városatyák a nyárspolgárság nevében fegyelmivel elbocsátották az ÚJCSAKÖ-től, mert nem tudtak mit kezdeni nonkomform és kikezdzhetetlenül szuverén személyiségével, már rég létrehozta azokat az ugyancsak újpesti intézményeket, amelyekben, mintha mi sem történt volna, folytatni tudta, amit elkezdett. De a személyesen érintetteken kívül tudja-e valaki, hogy mit csinál azóta az ÚJCSAKÖ? Új formákat, új intézménytípusokat talált ki, amelyeknek itt és most a pusztá felsorolására sincs mód. De minél gyorsabban fel kellene dolgozni munkásságának eredményeit, mert kimeríthetetlen kincsestárat jelenthetne a jelen és a jövő szociális munkásai számára.

Mezei Gyuri a kutatási eredmények közzétételével, a nagy ívű akciókkal és szociális projektekkel, a nyilvánosság figyelmének örökös kikényszerítésével valósággal kirángatta a szociális munka és a kliensek világát a társadalmi elszigeteltségből. Közügygyé tudta tenni azt, amit általában nem sikerül közügyként elfogadtatni.

Mindez nem jelenti azt, hogy ne vette volna halálosan komolyan a szociális munka alapfunkcióját, az egyéni esetkezelést, a személyre szóló szociális gondoskodást. 1988-ban éppen egy újabb nagyszabású projekthez keresett épületet, amikor egy elhanyagoltnak látszó villa pincéjében ott ágybérleteskedő kvázi-hajléktalanokra bukkant. Közöttük volt Kovács Pista bácsi, egy súlyos érszűkületben szenvedő, fogatlan,

minden szempontból meglehetősen leromlott állapotú 60 év körüli férfi. Gyuri azonnal gondozásba vette. A tanácsból kipréselt egy lerobban szoba-konyhát. Együtt újították fel, együtt komfortosították, együtt rendezték be. Közben Gyuri, ahogy a maga önironikus módján megfogalmazta, begondozta az egészségügybe, protézist csináltatott neki. Egyáltalán mindent megtett, hogy testileg-lelkileg talpraállítsa. És Pista bácsi fokozatosan talpra is állt. Minden reggel besétált az ÚJCSAKŐ-be, ahol mindig ugyanaz a cinkos, játékos, groteszkbe hajló, már-már rituális párbeszéd zajlott le közöttük. Pista bácsi tudta, hogy ez kizárólag neki szól, ezt az ő kedvéért találta ki Gyuri. Talán még egy évet élt, de arra az egy évre visszanyerte emberi méltóságát.

Mezei munkásságát az tette egészen kivételessé, ahogy a különböző tevékenységeket szervesen egymáshoz tudta kapcsolni, össze tudta építeni. A szegénységellenes hétvégék bevételeiből iskoláztatást elősegítő foglalkozásokat szervezett a gondozott családok gyerekeinek, nyelvtanulással, kreativitást fejlesztő művészeti tevékenységekkel, nyári táborokkal. Az interjú hajléktalankutatás egyúttal szakmai képzés is volt a résztvevő szociális munkásoknak. A kutatásoknak óriási szerepük volt abban is, hogy hihetetlenül gyorsan tudott szót érteni, hangot találni a legkülönbözőbb életkorú, előéletű, kultúrájú és állapotú kliensekkel. Tanulmánykötetét az általa szervezett szitanyomó és könyvkötő tanfolyamot elvégző hajléktalanok nyomtatták. Az általa vezetett intézmények karbantartásába, működtetésébe bevonta és ezzel munkatárssá tette a hajléktalan klienseket. A szitanyomó és könyvkötő tanfolyamhoz egyéni esetkezelés kapcsolódott. Máról holnapra élő hajléktalanokból fegyelmezett munkára képes színjátszó társulatot tudott szervezni, amely betanulta és bemutatta Gogol Revizorját. Aki végignézi

a próbafolyamatot rögzítő videofelvételeket, az láthatja, hogy a felemás végeredmény ellenére milyen torokszorítóan erős, milyen mély emberi drámákat hordozó pillanatok születtek a próbák során. Az nyomon követheti, ahogy a tekintetek fokozatosan fölfénylenek, ahogy az arcokról lefoszlik a fásultság, a reményvesztettség kérge, és mögüle előbukkannak a személyiség örökre elveszettnek hitt mélyrétegei.

Ezentúl, ha arról elmélkedünk, hogy mit tesz meg a szociális szakma, és mit nem tesz meg abból, amit megtehetne, óhatatlanul az ő mércéjéhez kell igazodnunk. Magasra állította azt a mércét, nagyon magasra.

Havas Gábor